POSH कायदा

कार्यस्थळावरील महिलांचे लैंगिक छळापासून संरक्षण कायदा, २०१३

Prevention of Sexual Harassment at Workplace Act, 2013

महिला सक्षमीकरण | न्याय | सुरक्षितता

POSH कायदा - परिचय

POSH
कायदा
म्हणजे काय?

Section 2(n) - POSH Act 2013

२०१३ साली भारत सरकारने पारित केलेला कायदा जो कार्यस्थळावरील महिलांना लैंगिक छळापासून संरक्षण देतो.

१० किंवा अधिक कर्मचारी असलेल्या प्रत्येक कंपनी/संस्थेला हा कायदा लागू होतो.

विशाखा गाईडलाईन्स (१९९७) च्या आधारे हा कायदा तयार केला गेला.

Internal Complaints Committee (ICC) स्थापन करणे प्रत्येक संस्थेसाठी अनिवार्य आहे.

लैंगिक छळ म्हणजे काय? (Sexual Harassment)

शारीरिक संपर्क

अनावश्यक शारीरिक स्पर्श, मिठी, हात धरणे

अश्लील टिप्पणी

लैंगिक टिप्पण्या, विनोद किंवा अश्लील भाषा वापरणे

अश्लील साहित्य

अश्लील चित्रे, व्हिडिओ पाठवणे किंवा दाखवणे

मागणी / दबाव

लैंगिक सुविधांच्या बदल्यात नोकरी, पदोन्नतीचे आश्वासन

डिजिटल छळ

सोशल मीडिया, ईमेल किंवा फोनद्वारे लैंगिक संदेश

वातावरण निर्मिती

काम करण्यास असुरक्षित, शत्रुत्वपूर्ण वातावरण तयार करणे

ग्राम पंचायतसाठी POSH कायदा का महत्त्वाचा आहे?

महिला कर्मचारी संरक्षण

ग्राम पंचायतमध्ये काम करणाऱ्या महिला कर्मचाऱ्यांना (अंगणवाडी, आशा, तलाठी सहाय्यक) सुरक्षित कार्यस्थळाचा हक्क आहे.

कायदेशीर बंधन

ग्राम पंचायत ही शासकीय संस्था असल्याने POSH Act २०१३ तिला लागू होतो. ICC न स्थापन केल्यास ₹५०,000 दंड होऊ शकतो.

ग्रामीण महिला सक्षमीकरण

ग्रामीण भागात महिलांवरील छळाचे प्रमाण जास्त आहे. POSH कायदा लागू केल्याने महिलांचा राजकीय व सामाजिक सहभाग वाढतो.

आदर्श शासन (Good Governance)

POSH अंमलबजावणी करणारी ग्राम पंचायत 'सुशासन' चे उदाहरण ठरते. जिल्हा व राज्य पुरस्कारांसाठी पात्र होते.

"जिथे महिला सुरक्षित, तिथे विकास निश्चित!"

ग्राम पंचायतसाठी POSH कायदा का महत्त्वाचा आहे?

राजकीय पक्षांना POSH कायद्यातून वगळण्यात आले कारण ते स्वेच्छेने चालणारे राजकीय संघटन आहेत; ग्रामपंचायती मात्र संविधानिक आणि वैधानिक सार्वजनिक संस्था असून त्या प्रत्यक्ष कार्यस्थळ म्हणून कार्य करतात. त्यामुळे POSH कायद्याची अंमलबजावणी करण्याची त्यांची कायदेशीर जबाबदारी अधिक ठोस आहे

ग्राम पंचायतमध्ये POSH कायदा कोणाला लागू होतो?

✅ कोणाला संरक्षण मिळते?

- ग्रामसेवक / ग्राम विकास अधिकारी
- महिला पंचायत सदस्य
- अंगणवाडी सेविका व मदतनीस
- आशा कार्यकर्त्या (ASHA Workers)
- रोजंदारी / कंत्राटी कर्मचारी
- शिपाई, सफाई कामगार व इतर

📋 कायदा लागू होण्याच्या अटी

कर्मचारी संख्येची अट नाही

कोणत्याही आकाराच्या ग्राम पंचायतला हा कायदा लागू होतो.

महिला तक्रारकर्ती

फक्त महिला कर्मचारी तक्रार करू शकतात. पुरुषांनाही ICC सदस्य म्हणून भूमिका आहे.

कार्यस्थळाची विस्तारित व्याख्या

पंचायत कार्यालय, शेत, शाळा, घर — सर्व ठिकाणे 'कार्यस्थळ' मानली जातात.

बाह्य व्यक्तींकडून छळ

ठेकेदार, नागरिक किंवा लोकप्रतिनिधींकडून झालेला छळही या कायद्यात येतो.

भारतातील POSH - आकडेवारी

९०%

कंपन्या ICC स्थापनेत अयशस्वी

(FICCI अहवाल)

१.९ लाख

तक्रारी (२०२३)

NHRC नोंद

४५%

पीडित महिला तक्रार करत नाहीत

भीती व जागृतीचा अभाव

९०

दिवसांत चौकशी पूर्ण करणे

कायदेशीर बंधन

स्रोत: FICCI, NHRC, Ministry of Women & Child Development

ग्राम पंचायतने POSH साठी काय करावे? (Action Plan)

ICC स्थापन करा

१

किमान ४ सदस्यांची अंतर्गत तक्रार समिती नेमा. अध्यक्ष महिला असावी. एक बाह्य NGO सदस्य आवश्यक.

जनजागृती करा

२

ग्रामसभेत POSH बद्दल माहिती द्या. नोटीस बोर्डवर तक्रार प्रक्रिया व ICC सदस्यांची नावे लावा.

प्रशिक्षण द्या

३

सर्व कर्मचारी, सदस्य व ICC यांना वार्षिक POSH प्रशिक्षण द्या. कार्यशाळा आयोजित करा.

लेखी धोरण तयार करा

४

मराठीत POSH धोरण (Policy) तयार करा व सर्व कर्मचाऱ्यांना द्यावे.

तक्रार यंत्रणा उभारा

५

सुलभ व गोपनीय तक्रार प्रक्रिया तयार करा. तक्रार पेटी (Complaint Box) लावा.

वार्षिक अहवाल सादर करा

६

ICC चा वार्षिक अहवाल जिल्हा परिषद व जिल्हाधिकाऱ्यांना पाठवा.

📞 मदतीसाठी: जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी | राष्ट्रीय हेल्पलाइन: 181

सुरक्षित कार्यस्थळ - सर्वांचा अधिकार!

POSH कायदा केवळ कायदेशीर बंधन नाही - तो एक नैतिक जबाबदारी आहे.

- ✅ ICC स्थापन करा आणि नियमित बैठक घ्या
- ✅ सर्व कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण द्या
- ✅ तक्रार प्रक्रिया सुलभ व गोपनीय ठेवा
- ✅ वार्षिक अहवाल वेळेत सादर करा

National Helpline: 181 (Women Helpline)

ICC - अंतर्गत तक्रार समिती (Internal Complaints Committee)

पीठासीन अधिकारी

वरिष्ठ महिला कर्मचारी

२ अंतर्गत सदस्य

त्याच संस्थेतील

१ बाह्य सदस्य

NGO / तज्ज्ञ व्यक्ती

किमान ५०%

सदस्य महिला असाव्यात

तक्रार दाखल करण्याची वेळ

घटनेपासून ९० दिवसांच्या आत तक्रार दाखल करावी लागते. विशेष परिस्थितीत ९० दिवसांची मुदत वाढवता येते.

चौकशीची मुदत

तक्रार मिळाल्यापासून ९० दिवसांत ICC ने चौकशी पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

तक्रार प्रक्रिया (Complaint Process)

१	२	३	४	५	६
तक्रार दाखल	**समन्वय**	**समझोता**	**चौकशी**	**अहवाल**	**कारवाई**
लेखी तक्रार ICC ला सादर करा (३ प्रती)	ICC तक्रारकर्त्याशी संपर्क करते	दोन्ही पक्षांची सहमती असल्यास मध्यस्थता	औपचारिक चौकशी (९० दिवसांत)	ICC अहवाल व शिफारसी नियोक्त्याला	नियोक्त्याने ६० दिवसांत अंमलबजावणी

नियोक्त्याचे दायित्व (Employer's Obligations)

ICC स्थापन करणे

१० किंवा अधिक कर्मचारी असलेल्या प्रत्येक संस्थेत अंतर्गत तक्रार समिती स्थापन करणे बंधनकारक आहे.

जागरूकता प्रशिक्षण

सर्व कर्मचाऱ्यांना POSH कायद्याबाबत वार्षिक प्रशिक्षण देणे व पोस्टर्स लावणे आवश्यक आहे.

वार्षिक अहवाल

ICC चा वार्षिक अहवाल जिल्हाधिकाऱ्यांना पाठवणे अनिवार्य आहे.

तक्रारकर्त्याचे संरक्षण

तक्रार दाखल केल्यानंतर तक्रारकर्त्याविरुद्ध कोणतीही सूड उगवण्याची कारवाई करता येणार नाही.

⚠ दंड: ICC न स्थापन केल्यास ₹५०,००० पर्यंत दंड व परवाना रद्द होण्याची शक्यता आहे.

दंड व कायदेशीर तरतुदी (Penalties & Legal Provisions)

दोषीवर कारवाई

- लेखी माफी
- ताकीद पत्र
- वेतन कपात
- सेवा समाप्ती
- पदावनती

नियोक्त्यावर कारवाई

- ₹५०,000 पर्यंत दंड
- व्यवसाय परवाना रद्द
- परवाना नूतनीकरण नाही
- पुनरावृत्तीवर दुप्पट दंड
- गुन्हेगारी कारवाई

खोट्या तक्रारी व तक्रारकर्त्यांचे हक्क

खोट्या तक्रारी

जाणीवपूर्वक खोटी तक्रार केल्यास तक्रारकर्त्यावरही कारवाई होऊ शकते.

मात्र, तक्रार सिद्ध न झाल्यास किंवा पुरावे नसल्यास ते 'खोटी तक्रार' मानले जात नाही.

कायदा अनुचित तक्रारींपासून आरोपीचेही संरक्षण करतो.

तक्रारकर्त्यांचे हक्क

- गोपनीयतेचा हक्क
- बदली किंवा सुट्टीची मागणी
- प्रक्रियेत सहभागाचा हक्क
- सहाय्यकाची (Support Person) मदत
- अपीलाचा हक्क